

виразником точки зору певної верстви дворянства, яке можна віднести до «помірних лібералів», або «центристів».

Бібліографічні посилання

1. *Галаган Г. П.* О крепостном состоянии в настоящее время и о возможности его уничтожения / Г. П. Галаган // Институт рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України. – Ф. І. – № 6948.
2. *Каллаш В. В.* Галаган Григорій Павлович / В. В. Каллаш // Русский биографический словарь. – М., 1914. – Т. Гааг – Гербель. – С. 117–121.
3. Матеріали для біографії Г. П. Галагана // Киев. старина. – 1898. – № 9. – С. 189–224.
4. *Модзалевский В.* Галаганы / В. Модзалевський // Малороссийский родословник. – К., 1908. – Т. 1. – С. 224–226.
5. *Половец В.* Григорій Павлович Галаган / В. Половец, А. Тимошенко // Сіверянський літопис. – 1999. – № 2. – С. 62–65.
6. *Ткаченко Т. В.* Громадська та благодійна діяльність Г. П. Галагана: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Т. В. Ткаченко. – К., 2003.
7. *Хорунжий Ю.* Українські меценати / Ю. Хорунжий. – К., 2001.

Надійшла до редколегії 11.11.2011

УДК 621 (091)

Н. М. Кушлакова

Західнодонбаський інститут економіки і управління (м. Павлоград)

СОЦІАЛЬНИЙ «ПОРТРЕТ» ЗАСНОВНИКІВ ХАРКІВСЬКОГО ВІДДІЛЕННЯ ІМПЕРАТОРСЬКОГО РОСІЙСЬКОГО ТЕХНІЧНОГО ТОВАРИСТВА

Проаналізовано процес відкриття та діяльності Харківського відділення Імператорського Російського технічного товариства (ХВ ІРТТ). Наведено дані про засновників цього відділення, розкрито особистісні та професійні якості деяких із них. З'ясовано факти плідної діяльності засновників відділення та визначено їх внесок у розвиток техніки й промисловості Півдня Російської імперії.

Ключові слова: ХВ ІРТТ, засновники, Рада відділення, діяльність, інтелігенція, інженери, техніка, промисловість.

Проанализирован процесс открытия и деятельности Харьковско-го отделения Императорского Русского технического общества (ХО ИРТО). Приведены данные об основателях этого отделения, раскрыты личностные и профессиональные качества некоторых из них. Установлены факты плодотворной деятельности основателей отделения и опре-

делен их вклад в развитие техники и промышленности Юга Российской империи.

Ключевые слова: ХО ИРТО, основатели, Совет отделения, деятельность, интеллигенция, инженеры, техника, промышленность.

In this work the process of opening and activity of the Kharkov branch of the Imperial Russian Technical Society (KB IRTS) is analysed. The data about founders of this branch is cited and personal and professional qualities of some of them are opened. Facts of fruitful activity of branch founders are established, their contribution to the development of technics and industry in the South of the Russian empire is also defined.

Key words: KB IRTS, founders, Branch Council, activity, intelligency, engineers, technics, industry.

Історіографія створення та функціонування громадсько-наукових об'єднань на теренах Російської імперії кінця XIX ст. представлена працями відомих науковців – А.Д. Степанського, О.В. Соболевої, М.Г. Філіпова [21–23] та ін. Але в цих роботах основна увага приділена діяльності товариств, що працювали в таких центрах, як Москва та Санкт-Петербург. Діяльність громадсько-наукових утворень, які функціонували на периферії імперії, майже не досліджена й на сучасному етапі. Першою розвідкою в дослідженні природничо-наукових товариств периферії – Півдня Російської імперії – можна вважати монографію В.С. Савчука [19].

Стосовно досліджень діяльності науково-технічних товариств можна виділити монографію М.Г. Філіпова, а також дисертаційне дослідження О.О. Пилицук [18, 23]. Першим науково-технічним товариством, яке об'єднало в своєму колі підприємців та передову технічну інтелігенцію, вважається Імператорське Російське технічне товариство (ІРТТ), створене в 1866 р. в Санкт-Петербурзі. Вже з початку існування товариства його діяльність набула досить значного поширення – тож виникла потреба у відкритті філій у різних, навіть найвіддаленіших кутках Російської імперії. Зазначимо, що вперше з'ясування взаємовідносин між Російським технічним товариством та першим в Україні технічним товариством, що мало назву «Одесское общество инженеров, архитекторов и техников», було здійснено В.С. Савчуком [20].

Для упорядкування процесу відкриття відділень Російського технічного товариства у провінції в 1867 р. були оприлюднені «Основания для открытия отделений Русского технического общества в губерниях», на підставі яких і розпочало свою діяльність відділення ІРТТ на місцях: «1) отделения Русского технического общества, открываемые на основании примечания к § 3 Высочайше утвержденного устава... и отдельных уставов не имеют; необходимые же,

по местным обстоятельствам, отклонения от устава... определяют... особыми инструкциями, утвержденными Общим собранием членов в С.-Петербурге;

2) проекты означенных выше инструкций составляются теми членами Общества, которые изъявляют желание принимать постоянное участие в трудах нового отделения и утверждаются общим собранием, если в них нет ничего, противоречащего уставу; затем Совет приступает немедленно к ходатайству об открытии отделения и, по получении разрешения, извещает о том членов онаго» [17]. Створення ІРТТ стимулювало виникнення його відділень на периферії. Одним із таких стало Харківське відділення РТТ.

Предметом дослідження, результати якого викладені в цій статті, є створення соціального «портрета» засновників Харківського відділення Російського технічного товариства та визначення їх ролі в процесі відкриття, становлення та функціонування ХВ ІРТТ. Основним джерелом дослідження для вирішення поставленого завдання були протоколи засідань Ради, протоколи загальних зборів та річні звіти про діяльність ХВ ІРТТ. Хоча на сучасному етапі вказані джерела являють собою бібліографічну рідкість, все ж їх вдалося розшукати в бібліотеках міст Харкова, Дніпропетровська й Києва.

У другій половині XIX ст. на Півдні імперії спостерігається бурхливий розвиток фабрично-заводської, і особливо кам'яновугільної промисловості. Це викликає появу цілої низки технічних проблем, досить важливих у практичному відношенні. Нагальна потреба вирішення цих проблем, із урахуванням місцевих умов виробництва, спонукала до появи спеціальної установи, яка б мала на меті дослідження природних багатств Півдня Російської імперії та пошук шляхів і засобів їх експлуатації на користь суспільства. Такою установою стало Харківське відділення Імператорського Російського технічного товариства (ХВ ІРТТ), яке було відкрито 24 квітня 1880 р. в Харкові.

У Харкові знайшлися представники науково-технічної інтелігенції, які прагнули відкриття нового відділення й доклали багато зусиль до його створення. Це – Микола Степанович Авдаков та Володимир Вігтович Димман. У звіті про діяльність ХВ ІРТТ за перший рік його існування наголошено: «... благодаря энергии 2-х лиц, Н. С. Авдакова и В. В. Дыммана, была ими составлена инструкция, каковая 5 декабря 1879 года и утверждена Общим собранием членов Спб. Императорского Русского технического общества, а 24 апреля 1880 года последовало открытие отделения» [1, с. 124].

Крім двох вищеназваних осіб до відкриття Харківського відділення доклали зусиль ще двадцять вісім осіб, які стали його засновниками: «А. В. Блинов, П. Н. Горлов, Н. Е. Горюнов, В. В. Дымман, И. А. Данилов, В. А. Иванов, А. И. Кравцов, С. Я. Краковский,

Д. Ф. Карташов, А. Ф. Ковалевский, А. Е. Ивонин, Н. Д. Лапчинский, Б. Г. Михайловский, А. Ф. Мевіус, М. К. фон-Мейер, К. В. Нитче, Н. К. Срединский, Н. Ю. Савицкий, А. К. Сьоннерберг, А. Ф. Трунов, Е. Н. Тасин, И. О. Фесенко, А. А. Франк, В. Д. Хлибников, П. Ф. Шванк, А. В. Шеерман, Л. П. Янчевский» [1, с. 3]. Усі вони, як було нами з'ясовано, були представниками науково-технічної інтелігенції Харкова, які працювали в різних галузях промислового виробництва та сільського господарства.

Слід сказати, що серед засновників відділення відсутнє ім'я М. С. Авдакова, проте з перших днів існування ХВ ІРТТ він був його активним членом, входив до складу найбільш діяльної частини товариства – Ради ХВ ІРТТ. Майже половина членів – засновників відділення в різні роки та в різні терміни також були членами Ради Харківського відділення, створивши його потужне ініціативне творче ядро.

Соціальний «портрет» засновників ХВ РТТ створити досить складно, оскільки відомості про всіх 28 засновників поки що знайти не вдалося. Але певні ескізи до цього портрета можна накидати, розглянувши матеріали про їх життя та діяльність.

Микола Степанович Авдаков (1847–1915) – гірничий інженер, один із лідерів російської монополістичної буржуазії. Протягом п'яти років (1900–1905) очолював Раду з'їзду гірничопромисловців Півдня Росії, а з 1907 р. був головою Ради з'їздів представників промисловості та торгівлі. Ради з'їздів промисловців були в Росії наприкінці XIX – початку XX ст. постійними виконавчими органами різноманітних організацій російської буржуазії. Найбільш впливовим виявився з'їзд гірничопромисловців Півдня Росії, який відбувся в м. Харкові [25].

Свою активну суспільно-підприємницьку діяльність М. С. Авдаков поєднав з працею в новоствореному науково-технічному товаристві. У другому засіданні загальних зборів членів ХВ ІРТТ 11 травня 1880 р. М. С. Авдакова, а також Д. І. Риніна було одногосно обрано до Ради відділення, де вони розпочали свою творчу діяльність [1, с. 122]. Микола Степанович залишався членом Ради навіть після від'їзду з Харкова, підтримуючи шляхом листування відносини з товариством. Зокрема, з приводу 10-річного ювілею Харківського відділення М. С. Авдаков надіслав вітальну телеграму «... с пожеланием отделению дальнейшего, за истекшим 10-летием существования, процветания деятельности отделения» [8], яку було зачитано в засіданні 27 травня 1890 р.

Аполлон Федорович Мевіус (1820–1898) – гірничий інженер. У 1842 р., закінчивши Санкт-Петербурзький гірничий інститут, розпочав свою професійну діяльність на різних заводах, в основному в Донецькому гірничо-промисловому районі, розвитку та процвітання якого присвятив більше 50 років своєї плідної інженерної та

наукової діяльності. У період активного розвитку Півдня Російської імперії виступив одним з ініціаторів створення з'їзду гірничопромисловців південного краю, Раду якого очолював протягом майже 20 років. У 1889–1896 рр. займався також педагогічною діяльністю, викладаючи металургію в Харківському технологічному інституті [24]. У ХВ ІРТТ працював із часу його відкриття до останнього дня свого життя. Входив до складу Ради товариства, різних спеціальних комісій, ревізійної комісії, а також обіймав посаду товариша голови (1892–1898).

З ініціативи А. Ф. Мевіуса та за його безпосередньої участі було порушено клопотання перед урядом про потреби вугільної промисловості та про заходи щодо врегулювання товарного руху на південних залізницях, а також, з метою ознайомлення членів товариства з виробництвом ливарних заводів Трепке, Бельке та Пільстрема, організовано огляд і вивчення цих заводів. Складаючи план огляду, Аполлон Федорович мав на меті не лише дослідження технічного стану ливарного виробництва, значну увагу було приділено вивченню питань організації професійної безпеки робітників заводів. Сумлінну працю Аполлона Федоровича в ХВ ІРТТ було відзначено членами товариства: на засіданні 16 травня 1890 р. «... заслушано заявлення члена Совета Сергея Николаевича Сучкова:

1-го июня н.г. исполнится 50 лет служения горному делу известного горного инженера Аполлона Федоровича Мевіуса, члена нашего отделения и члена Совета. Харьковскому отделению, поставленному в центре южно-русского горного дела, мне кажется, следует почтить столь заслуженного и известного деятеля в день его юбилея тем более, что почти 40 лет своей деятельности он посвятил именно южно-русскому горному делу, в то время только что зарождавшемуся.

Поэтому я предлагаю: в день юбилея уполномоченному от Совета лицу поднести юбиляру поздравления и в ближайшее собрание предложить выбрать Аполлона Федоровича почетным членом отделения». А на наступному засіданні Є. М. Тасканим було звернуто увагу на «... крайне полезную и благотворную деятельность А. Ф. Мевіуса в развитии горного дела на юге России» та запропоновано обрати А. Ф. Мевіуса почесним членом ХВ ІРТТ (було обрано одностанно) [8].

Микола Дем'янович Лапчинський (1846–1909) – інженер шляхів сполучення. Народився в с. Пастельникове Калязинського повіту Тверської губернії. Проживаючи в Харкові, став одним із засновників відділення Російського технічного товариства. Був членом Ради ХВ ІРТТ періоду 1884–1887 рр.

Микола Кирилович Срединський (р. н. 1853) – ботанік-лісівник, віце-директор Корпусу лісничих Міністерства землеробства та дер-

жавного майна (1895–1907). До наукового доробку вченого належать роботи з ботаніки, систематики та фізіології рослин. Займався питаннями устрою захисних лісонасаджень на залізнцях.

Виступивши одним із засновників ХВ ІРТТ, входив до складу його Ради протягом 10 років. У 1885 р. став ініціатором відкриття фотографічного відділу при Харківському відділенні, констатуючи вагомі аргументи на користь своєї пропозиції: «В Харькове и вообще в районе действия ХО ИРТО в настоящее время находится немало число любителей фотографии (из них некоторые считаются членами отдела), для которых большая польза была бы от общения между собою. Самым лучшим местом для такого общения любителей фотографии была бы зала ХОТО...

Признавая, что весьма полезно было бы для дела, если бы ХО ИРТО теперь же 1) устроило при отделении секцию фотографии, дав возможность как фотографам, так и любителям фотографии прикнуть к Обществу для разработки фотографических вопросов и для общения между собою и 2) если бы Отделение разрешило занимающимся фотографией собираться вечером в один из дней недели в зале Отделения для своих бесед. Смею надеяться, что результатом таких частных бесед занимающихся фотографией будет беседа или сообщение в общем собрании Отделения.

При покровительстве фотографии со стороны ХО можно надеяться, что число любителей у нас увеличится, приемы фотографии будут совершенствоваться и несомненно будет привнесена лепта пользы в сокровищницу науки по разработке вопросов фотографии...» [6]. М.К. Срединський очолював фотографічний відділ ХВ ІРТТ в період з 1885 по 1899 р.

Іван Йосипович Фесенко – харківський Міський голова. Входив до складу Ради ХВ ІРТТ з 1880 р. до 1892 р., майже без перерви обіймаючи посаду секретаря товариства та його Ради. У 1884–1885 рр. виконував обов'язки товариша голови Харківського відділення. На засіданні 12 січня 1885 р. було «... заслушано словесное заявление И. О. Фесенко об его отказе от обязанностей секретаря отделения, вследствие неимения свободного времени по случаю избрания его Харьковским городским головою, но И. О. Фесенко по-прежнему остается членом совета отделения.

Совет постановил: выразить глубокую благодарность И. О. Фесенко за его долголетнюю и полезную деятельность на пользу технического общества...» [6].

Відмова була прийнята лише на один рік, після чого Іван Йосипович продовжував виконувати обов'язки секретаря ХВ ІРТТ. Поєднуючи роботу міського голови з діяльністю в Харківському відділенні, І.Й. Фесенко написав фундаментальну працю з питань міського

врядування «К вопросу о реформе городских общественных управлений» (у двох частинах, вийшла в Харькі в 1890 р.). Перша частина присвячена заходам загального характеру, спрямованим на поліпшення благоустрою міст та їх міського господарства. У другій частині розглянуті такі питання, як: виборчі збори, Міський голова, Міська Управа, значення та роль підготовчих, виконавчих та інших комісій в організації міського суспільного управління, Міська Дума [26].

У 1892 р. І. Й. Фесенко вдруге робить заяву з проханням про звільнення від обов'язків секретаря товариства, аргументуючи це від'їздом до Петербурга на довгий термін у справах служби. «Принимая во внимание бесплатный труд секретаря отделения И. О. Фесенко в течении 12 лет, его неустанные заботы по составлению музея и библиотеки отделения, Совет постановил просить С-Пб Совет ТО об исходатайствовании ему какой-либо награды со стороны высшего правительства» [9].

Навіть після від'їзду з Харкова І. Й. Фесенко не припинив зв'язків з ХВ ІРТТ. Так, у 1893 р. він надіслав вітальну телеграму з приводу річниці відкриття відділення технічного товариства в Харкові, а пізніше його було запрошено на засідання товариства 27 травня 1895 р., де він вніс на користь відділення 150 крб за рахунком купонів білету внутрішньої позики вартістю 1 000 крб, що були пожертвовані п. Харитоненко на спорудження будівлі технічного музею [12].

Болеслав Георгійович Михайловський (1830–1909) – інженер-архітектор. Народився у Вільно в сім'ї польських дворян. У 1849 р. закінчив Петербурзьке будівельне училище з відзнакою і розпочав трудову діяльність у Твері. У 1873 р. переселився до Харкова, де вступив на службу в правління товариства Харківсько-Миколаївської залізниці. Через рік Болеслава Георгійовича було запрошено на посаду міського інженера. Професійну діяльність він поєднував із педагогічною, викладаючи геодезію та будівельне мистецтво в Першому реальному училищі [16].

До складу Ради ХВ ІРТТ Б. Г. Михайловський входив упродовж майже 20 років, очолював його архітектурний відділ. Тому й питання, підняті особисто ним та членами відділу, стосувалися в першу чергу благоустрою міста: упорядкування мостових та тротуарів, побудови лазень та купалень тощо. А впровадженню в життя рішень та теоретичних надбань сприяла співпраця з Харківською Думою та міським головою. Більш детально питання діяльності Б. Г. Михайловського висвітлено в праці «Інженери-архітектори польського походження в Харківському відділенні Імператорського Російського технічного товариства» [15].

Усі вищеозначені засновники ХВ ІРТТ в різні роки та різні терміни входили до складу Ради Харківського відділення, що впливає із протоколів засідань Ради ХВ ІРТТ (див. таблицю).

Таблиця

Участь засновників Харківського відділення Імператорського Російського технічного товариства в діяльності Ради ХВ ІРТТ (1880–1900 рр.)

№ з/п	ПШБ	1880–1881	1882–1883	1883–1884	1884–1885	1886–1887	1887–1888	1892–1893	1893–1894	1898–1899
1	О. І. Кравцов	+	-	-	-	-	-	-	-	-
2	Б. Г. Михайловський	+	+	+	+	+	+	+	+	+
3	С. М. Таскін	-	-	+	+	+	+	+	+	+
4	М. К. Срединський	-	-	-	+	+	+	+	+	-
5	А. Ф. Мевіус	-	-	-	-	-	+	+	-	-
6	М. Д. Лапчинський	-	-	-	+	+	-	-	-	-
7	І. Й. Фесенко	-	-	-	+	-	-	-	-	-
8	В. А. Іванов	+	+	+	+	-	-	-	-	-
9	П. М. Горлов	+	+	+	-	-	-	-	-	-
10	М. К. фон-Мейер	+	+	-	-	-	-	-	-	-
11	О. В. Шеєрман	+	-	-	-	-	-	-	-	-
12	М. С. Авдаков	+	+	+	+	+	+	+	+	-

Саме цей керівний орган науково-технічного товариства опікувався всіма справами ХВ ІРТТ, виконував роль ініціатора, організатора, рушійної та направляючої сили різнобічної та різнопланової діяльності товариства. Тому зрозуміло, чому в нашому дослідженні приділено значну увагу діяльності членів Ради Харківського відділення. За результатами аналізу протоколів засідань Ради, загальних зборів і щорічних звітів про діяльність ХВ ІРТТ було з'ясовано особистий внесок кожного з членів Ради в діяльність Харківського відділення за досліджуваний період. Бо саме вчинки та праця, наукові погляди й особистісні якості кожного з членів Ради найбільшою мірою впливали на діяльність ХВ ІРТТ.

Засновники Харківського відділення технічного товариства були практиками й представляли різні галузі промисловості. Вони знали про стан розвитку виробництв південного краю не з книжок чи доповідей, тому саме питання дослідження природних запасів, технічного оснащення та перспективи розвитку виробництв були для них життєво важливими.

Аналіз тем доповідей, зроблених у засіданнях товариства членами-засновниками, дає яскраве уявлення про широкий спектр питань та напрямів їх роботи в ХВ ІРТТ: техніка для сільського господарства, технічні питання стосовно будівель міста та їх впорядкування, гірничопромислове виробництво та його оснащення, залізничний транспорт, залізне виробництво Півдня Росії, організація технічної освіти в Харкові та губернії тощо.

Крім того, деякі з порушених у доповідях проблем стали підставою для створення спеціальних комісій щодо вивчення та розробки різноманітних науково-практичних питань не лише місцевого, а й всеросійського значення, бо головна мета створення та діяльності ХВ ІРТТ – «... содействовать развитию техники и технической промышленности вообще в губерниях Харьковской, Полтавской, Екатеринославской, в области Войска Донского, Херсонской, Таврической, Курской и Воронежской» [14]. Але будь-який розвиток у першу чергу пов'язаний з освітою взагалі та професійною зокрема. Тому з перших днів свого існування товариство займається вивченням стану технічної освіти в регіоні.

Отже, в результаті виступу І. Й. Фесенка на засіданні загальних зборів 20 листопада 1880 р. було вирішено утворити комісію «по ремесленному и техническому образованию», до складу якої увійшли сам доповідач (голова комісії), А. К. Сюннерберг та інші з метою вивчення стану технічної освіти в середніх та спеціальних освітніх закладах м. Харкова. І це був лише початок просвітницької діяльності засновників Харківського відділення в південному регіоні Російської імперії. Пізніше було проведено цілу низку заходів із розповсюдження технічних знань серед робітників різних заводів та фабрик:

- широко обговорювалось питання стосовно навчальних курсів і навчальних програм для Харківського вищого технічного закладу освіти, порушено було клопотання перед Міністерством народної освіти щодо його відкриття в м. Харкові (створено комісію, до складу якої увійшли А. Ф. Мевіус, В. В. Димман, М. Д. Лапчинський, І. С. Гордієнко, А. К. Сюннерберг та ін.). Як відомо, витрачені зусилля виявилися не марними: в 1888 р. в Харкові розпочав свою діяльність Технологічний інститут (другий після Петербурзького);

- при Харківському відділенні засновано було Постійну комісію з технічної та ремісничої освіти, до складу якої увійшли І. Й. Фесенко (голова комісії), А. К. Сюннерберг та ін.;

- порушено було клопотання перед Міським головою про організацію міської ремісничої школи в Харкові (проект, підготовлений І. Й. Фесенком, включав плани та програми курсів підготовки робітників-ремісників);

- були відкриті при Харківському відділенні ІРТТ школи: перша, друга та третя – для робітників фабрик і заводів м. Харкова, а також «в г. Сумах классы для рабочих при Павловском рафинадном заводе, две школы для детей – одна на Каменском, другая на Павловском рудниках Алексеевского горнопромышленного общества и одно двухклассное училище для детей рабочих при Голубовском руднике Голубовского Берестово-Богодуховского горнопромышленного товарищества» [13].

Виходячи з того, що засновники ХВ ІРТТ в основному були, як доводить проведений аналіз, представниками технічної інтелігенції (інженери, фабриканти, заводчики), порушені ними питання стосувалися в першу чергу конкретних виробництв регіону: ливарного виробництва, обладнання шахт та видобутку кам'яного вугілля, будівництва залізниці й розробки спеціального устаткування для здійснення перевезень залізницею. Вирішення цих питань на місцях сприяло розвитку конкретних підприємств та всього південного регіону Російської імперії.

На окрему увагу заслуговує питання про мито на кам'яне вугілля, що ввозилося через порти Чорного моря. Питання було порушене членами технічного товариства Одеси. Заради вирішення цієї проблеми 21 січня 1884 р. розпочали роботу термінові загальні збори, які дійшли висновку: «... одесские потребители каменного угля, имея превратное понятие о донецком угле, пришли к заключению, несогласному с заключением нашего отделения по вопросу пошлины на иностранный уголь... Общее собрание ХО, выслушав доклад комиссии, пришло к нижеследующему заключению, каковые и были препровождены на усмотрение не только в СПб ТО, но и на усмотрение г. министра финансов, и в комиссию при министерстве финансов, занимавшуюся в то время рассмотрением вопроса о наложении пошлины на ввозимый каменный уголь...» [5].

Цей факт був, можливо, й невеличкою часткою, яка вплинула на активізацію наукових досліджень Донбасу. Урядом було створено спеціальну комісію з цього питання, а Харківське відділення (з ініціативи М. С. Авдакова) запропонувало свої послуги, надавши цій комісії можливість ознайомитися з подарованими О. М. Носовим матеріалами, які стали основою для складання пластової карти Донецького басейну.

Вирішення вищезгаданих та інших питань, що виникали в південному регіоні Російської імперії, стало можливим перш за все завдяки відкриттю відділення Російського технічного товариства в м. Харкові.

Наведені матеріали свідчать про значний внесок засновників ХВ ІРТТ у процес заснування, становлення та розвитку Харківського відділення. Більшість із них були представниками того нового прошарку інтелігенції, за яким закріпилася назва «інженери». Різні за соціальним та національним походженням, вони об'єдналися навколо ідеї швидкого й продуктивного техніко-економічного розвитку Донбасько-Придніпровського регіону і склали ядро тих інженерів, які значною мірою його визначали. Наведені дані дозволяють створити певне уявлення про представників технічної інтелігенції Харкова, які доклали зусиль до заснування та укріплення Харківського відділення Імператорського Російського технічного товариства. Водночас нерів-

нозначність, а іноді й уривчастість відомостей про діяльність деяких із засновників ХВ ІРТТ залишає широке поле для подальшого наукового пошуку.

Бібліографічні посилання

1. Зап. Харьков. отд-ния Императ. Рус. техн. о-ва. – 1881. – Год 1. – Вып. 1.
2. Зап. Харьков. отд-ния Императ. Рус. техн. о-ва. – 1882. – Год 2. – Вып. 1.
3. Зап. Харьков. отд-ния Императ. Рус. техн. о-ва. – 1883. – Год 2. – Вып. 4.
4. Зап. Харьков. отд-ния Императ. Рус. техн. о-ва. – 1884. – Год 3. – Вып. 1–2.
5. Зап. Харьков. отд-ния Императ. Рус. техн. о-ва. – 1885. – Год 3. – Вып. 4.
6. Зап. Харьков. отд-ния Императ. Рус. техн. о-ва. – 1887. – Год 4. – Вып. 1.
7. Зап. Харьков. отд-ния Императ. Рус. техн. о-ва. – 1889. – Т. 4. – Вып. 2.
8. Зап. Харьков. отд-ния Императ. Рус. техн. о-ва. – 1892. – Вып. 1.
9. Зап. Харьков. отд-ния Императ. Рус. техн. о-ва. – 1893.
10. Зап. Харьков. отд-ния Императ. Рус. техн. о-ва. – 1894.
11. Зап. Харьков. отд-ния Императ. Рус. техн. о-ва. – 1895.
12. Зап. Харьков. отд-ния Императ. Рус. техн. о-ва. – 1898. – Вып. 3.
13. Зап. Харьков. отд-ния Императ. Рус. техн. о-ва. – 1907. – Вып. 1.
14. Инструкция Харьковскому отделению Императорского Русского технического общества // Зап. Харьков. отд-ния Императ. Рус. техн. о-ва. – 1882. – Год 2. – Вып. 1 – С. 118–120.
15. Кушлакова Н. М. Инженери-архітектори польського походження в Харківському відділенні Імператорського Російського технічного товариства / Н. М. Кушлакова // Історичний архів. Наукові студії: зб. наук. праць. – Миколаїв, 2009. – С. 118–122.
16. Лейбфрейд А. Ю. Б. Г. Михаловский / А. Ю. Лейбфрейд // Позитив. – 1991. – № 5. – С. 93–98.
17. Основания для открытия отделений Русского технического общества в губерниях // Зап. Рус. техн. о-ва. – 1867. – Вып. 1. – С. 51–53.
18. Пилипчук О. О. Історія Київського відділення Російського технічного товариства (1871–1919): дис. ... канд. іст. наук. / О. О. Пилипчук. – К., 2006.
19. Савчук В. С. Естественнонаучные общества юга Российской империи: вторая половина XIX – начало XX в. / В. С. Савчук. – Д., 1994.
20. Савчук В. С. Первые инженерные собрания и общества в Российской империи / В. С. Савчук // Вопр. истории естествознания и техники. – М., 1992. – № 1. – С. 105–111.
21. Соболева Е. В. Организация науки в пореформенной России / Е. В. Соболева. – Л., 1983.
22. Степанский А. Д. Общественные организации в России на рубеже XIX–XX веков: пособие по спецкурсу / А. Д. Степанский – М., 1982.
23. Филиппов Н. Г. Научно-технические общества России (1866–1917): учеб. пособие / Н. Г. Филиппов. – М., 1976.
24. Энцикл. словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. (4 доп.). – М., 1890–1907. – Ст. 7291.
25. <http://ru.wikipedia.org/wiki>
26. <http://www.humanities.edu.ru>

Надійшла до редколегії 12.09.2011